

Українська
література

Ukrainian
Literature

ISSN: 2411-6181 (on-line); ISSN: 2311-9896 (print)
Current issues of social studies and history of medicine. Joint
Ukrainian-Romanian scientific journal, 2017, №:1(13), P. 101-106
UDK 811.161.81'31
DOI 10.24061/2411-6181.1.2017.24

**СВОЄРІДНІСТЬ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТРАДИЦІЙНОГО
СЮЖЕТНО-ОБРАЗНОГО МАТЕРІАЛУ
В ПОВІСТІ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА «ПЕТРО УТЕКЛИЙ»**

Анамарія ГАВРІЛ,

Сучавський університет імені "Штефана чел Маре",
Сучава (Румунія)

**THE TRANSFORMATION PECULIARITY OF THE
TRADITIONAL FIGURATIVE MATERIAL WITH
THE PLOT IN THE NOVEL OF VALERII SHEVCHUK
"PETRO UTEKLYI"**

Anamaria GAVRIL,

"Stefan Cel Mare University of Suceava",
Suceava (Romania)
anahert@yahoo.com

Гаврил А. Своєобразие трансформации традиционного сюжетно-образного материала в повести Валерия Шевчука «Петро утеклий». В статье проанализировано своеобразие трансформации библейско-христианских и античных сюжетов, мотивов и образов в повести Валерия Шевчука «Петро утеклий». Рассмотрен вопрос о художественном дуализме произведения – совмещение античных и христианских эстетических систем, философско-психологический дуализм внутреннего мира человека как причины несовершенства и вынужденного страдания индивида.

Ключевые слова: традиционные образы и сюжеты, библейско-христианские мотивы, античная мифология, аллюзии, реминисценции.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими завданнями. Проза Валерія Шевчука – одне з унікальних явищ української літератури. Вона продовжує культурну традицію зближення таких духовних сфер, як філософія і література, таких культурних пластів, як християнство, античність, українська міфологія та демонологія. Валерій Шевчук – один з небагатьох письменників, котрі створили новий тип філософського роману, який синтезує не тільки новітні філософські віяння, а й барокові традиції, глибинну філософію Григорія Сковороди, пласти власне української, античної і біблійної міфології. Дослідження таких питань важливе не тільки для пізнання творчості окремого письменника чи навіть якоїсь національної літератури, а й для з'ясування відповідних аспектів загальносвітового літературного процесу конкретного культурно-історичного періоду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Біблійні образи та сюжети в українській літературі стали об'єктом наукових зацікавлень В. Антофійчука, І. Бетко, І. Набитовича, А. Нямцу, Т. Салиги, В. Сулими та ін. Над розкриттям окремих аспектів літературного резонансу Біблії на українському та світовому матеріалі працювали і працюють М. Жулинський, Г. Сивокінь, М. Сулима, Б. Крися, О. Матушек, Г. Нога, Ю. Пелешенко та ін.

Осмісленню прози Валерія Шевчука свої дослідження присвятили М. Павлишин, Р. Корогодський, А. Горнятко-Шумилович, Л. Тарнашинська, Н. Городнюк, С. Андрусів, М. Рябчук, М. Слабошпицький, Р. Мовчан, Л. Донченко, І. Приліпко та ін. Однак питання своєрідності трансформації традиційного сюжетно-

образного матеріалу в прозі Валерія Шевчука в них майже не порушувалося. Виняток становить хіба що дисертація І. Приліпко «Системотворчі моделі ідіографії Валерія Шевчука», в якій, зокрема, простежено особливості використання біблійних сюжетів про блудного сина («Пахи з невидимого острова»), відречення Петра від Христа («Око Прірви»), зраду Іуди («На полі смиренному»), шлях Христа («У пашу Дракона»). Ми ж на матеріалі повісті «Петро утеклий» здійснили спробу осмислити особливості використання традиційних образів, сюжетів і мотивів різних генетичних груп у прозі Валерія Шевчука. В такому ракурсі цей твір ще не розглядався.

Мета статті – на основі повісті Валерія Шевчука «Петро утеклий» дослідити своєрідність трансформації в художньому тексті біблійно-християнських сюжетів, мотивів і образів та їх поєднання з іншими традиційними структурами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Письменники ХХ століття часто свідомо використовували і переосмислювали традиційні образи, створюючи на їх основі свої індивідуальні міфологічні системи (Томас Манн, Лоуренс Джойс, Габріель Маркес, Умберто Еко та ін.). На думку дослідниці Лариси Донченко, «естетичні пошуки Вал. Шевчука спрямовані на творення власної художньої системи, яка ґрунтується на національній традиції і в той же час на здобутках світового літературного процесу»¹. Для багатьох творів Валерія Шевчука характерна контамінація біблійних та античних образів, сюжетів та мотивів. Не став винятком роман-трилогія «Три листки за вікном» (1986) – один з найвидатніших творів письменника, за який він отримав дві найпрестижніші премії – Шевченківську та відзнаку

¹ Donchenko L. Chudoghni modeli nacional'noji identychnosti [Artistic model of the national identity], K.: KNT, 2014, P. 53.

фундації Антоновичів.

«Три листки за вікном» – це захоплююча таємничо-детективна історія трьох поколінь Турчиновських, яка починається у далекому XVII столітті. Роман є триптихом, а отже, складається з трьох частин-листків: листок перший – «Ілля Турчиновський. Оповідь за біографією» (1968); листок другий – «Петро утеклий. Повість за судовими актами XVIII століття» (1979); листок третій – «Ліс людей», або «Чорна книга» Кириака Автомоновича Сатановського. Оповідь за спогадами сучасника» (1981).

Перенесення образів і сюжетів на свіжий ґрунт несе за собою зміни в цих структурах. Трансформація буває настільки сильною, що лише деякі риси можуть нагадувати першоджерело. Це переважно відбувається з причини багатозначного сприймання традиційних сюжетів. Багатозначне сприймання традиційного матеріалу стимулює його переосмислення національними літературами різних епох.

Для міфів і легенд характерною є недоказаність, узагальненість, нечіткість, а отже, завжди залишалося місце для переосмислення, доповнення, заповнення лакун. На цю обставину звернув увагу ще Ф. Бекон у трактаті «Про мудрість древніх»: «...Я можу вважати, що вельми багатьом міфам, створеними давніми поетами, вже первісно притаманний певний таємничий і алегоричний зміст... Цей таємничий зміст вже спочатку був закладений у міфі і ретельно замаскований тими, хто його створював»².

Ідея, сконцентрована у міфі, передається через символи й образи, які завуальовують її, дають можливість розглядати її цілісно, з різних боків. Своєрідні погляди на міфи існують упродовж епох. А. Лосев у своїй програмній праці «Філософія. Міфологія. Культура» спробував синтезувати поняття міфу: «Це не видумка, але найбільш яскрава і найреальніша дійсність. Це – зовсім необхідна категорія думки і життя, яка далека від випадковості і сваволі»³.

Міф не є звичайною догмою, як то прийнято розглядати аксіоми точних наук. Семантика міфу надзвичайно багатогранна, дивлячись, з якого боку розглядати його (філософського, історичного, психологічного, фольклорного). «Для більшості дефініцій характерна абсолютизація однієї з функцій міфу й ігнорування інших його буттєвих характеристик»⁴. Міф є логічно завершеним, і водночас він залишає місце для переосмислення тієї ідеї, що в ньому закладена. Здається, між уявленнями древніх про створення світу й уявленнями сучасної людини, побудованих на логічних теоріях та гіпотезах, є велика різниця. З іншого боку, це один і той же прийом пізнання світу, осмислення причинно-наслідкових зв'язків. Бажання пояснити надприродне штовхає у першому випадку до створення міфу. У другому – логічних гіпотез. У першому випадку людина задовольняє свої чуттєві потреби, у другому – інтелектуальні.

Міф – поняття надприродне, міф є чудо, а «чудо є втручання вищої сили або вищих сил і причому особливе втручання», яке важко пояснити⁵. Чудо завжди

руйнує закони, вибудовані людською логікою. Потяг до класичних взірців у світовій літературі далеко не випадковий. Нові інтерпретації міфологічних сюжетів не тільки доповнюють їх, а й заглиблюються у причинно-наслідкові зв'язки розвитку світу, тобто активізується потреба пізнання у людини.

Незважаючи на національно-історичну відмінність між народами, звертання до таких загальноприйнятих людських категорій, як діалектика добра і зла, «життя» – «смерть» – «безсмертя», вельми сильний і водночас подібний. Міф – це поняття наднаціональне, але, коли він покладений на національний ґрунт, то варто його розглядати з погляду конкретної історичної епохи. І. Котляревський використав міф про Енея, поклавши його на ґрунт української ментальності. В результаті – трансформація не тільки образу, а й первісного значення всього міфу.

Якою б не була полісемантичною і глибинною суть, закладена у світовідчутті давніх греків, духовне життя людства, розвиваючись, набуває досвіду, що дав мудрість, а тому традиційні сюжети переглядаються з нових гносеологічних позицій. М. Бахтін підмітив: «Античність сама не знала тієї античності, що ми зараз маємо... Та дистанція у часі, яка перетворила греків у давніх греків, мала велике перевтілюючи значення: вона наповнювала розкриттям в античності все нових і нових смислових цінностей, про які греки справді не знали, хоча самі і створили їх»⁶.

Античні сюжети увібрали у себе весь комплекс загальнолюдських ідей і уявлень, які завжди будуть актуальними. Але саме Біблія як сакральна і релігійна книга створила одну з морально-психологічних моделей сутнісних сторін людського буття. На відміну від більшості міфів (грецького, римського, єгипетського, іранського, германо-скандинавського і т. д.), біблійний контекст стає джерелом оцінки вчинків. Саме тому Святе Письмо є протосюжетом для наступних апокрифічних, гностичних, фольклорних та літературних модифікацій.

У своїй прозі Валерій Шевчук, інтерпретуючи традиційні сюжети, мотиви й образи, намагається осмислити якомога ширше коло аксіологічних проблем. У повісті «Петро утеклий» письменник використав давньогрецький міф про Едіпа як складову новоствореного міфу. В основу твору покладено історію із судових актів XVIII ст. про вбивство невідомого чоловіка. Власне, це мовби канва, форма, в яку вкладено екзистенціальну проблему. Петро Турчиновський – оповідач, від якого ведеться розслідування судового процесу, – людина неординарна. Він розуміє дуалізм зовнішніх обставин: «Історій отих дві: одна звичайна і буденна: хтось убив чоловіка, і ми маємо віднайти убивцю, а друга складніша: що ми знаємо про дивний і загадковий світ людської душі? Що ми знаємо про долини-болота, які, наче хижі квіти, розкривають пелюстки до того, щоб до них прилип блукач-чужинець?»⁷.

У повісті Валерій Шевчук інтерпретує давньогрецький міф про Едіпа. Його героя прозивають Знайдою, що послугувало рішенням покинути своїх

² Bacon F. O mudrosti drevnih [About ancient wisdom], M.: Hud. lit., 1986, P. 233.

³ Losev A. Filosofija. Mifologija. Kul'tura [Philosophy. Mythology. Culture], M.: Izd. polit. lit., 1991, P. 26.

⁴ Niamtsu A. Traditional stories and characters in the literature of XX century, K.: UMK VO, 1988, P. 17.

⁵ Losev A. Filosofija. Mifologija. Kul'tura [Philosophy. Mythology. Culture], M.: Izd. polit. lit., 1991, P. 136.

⁶ Bahtin M. Literaturno-kriticheskie statii [The literary-critical articles], M.: Hud. lit., 1986, P. 506.

⁷ Shevchuk V. Try lystky za viknom [Three leaves behind the window], K.: Rad. pys'mennyk, 1986, P. 166.

батьків. Причина, яка примусила піти Петра – героя повісті – у дорогу, ідентична з причиною розлуки Едіпа з Полібом, його несправжнім батьком. Обидва вони були прозвані приймаками, що зачепило їхню гордість і примусило сумніватися в історії свого народження. Але мотиви значною мірою різняться. Едіп, дізнавшись про свою лиху долю від оракула, покидає Поліба і Меропу через любов до них і небажання вчинити їм зло. Знайда йде від батьків, оскільки не відчуває синівської любові до них: «Озирнувся на хату, в якій виріс, і не відчув ніякого тепла – була то не його хата. Побачив подумки батька, який все ще сидів на лаві, сумно спустивши голову, і не відчув до нього любові – був то не його батько... То була не його мати»⁸. Знайда, як і міфічний герой, був попереджений про лиху долю, але не знав її докладно. Нерідний батько Петра не приховує таємниці, але попереджає про небезпеку: «Чи легше тобі буде, коли розповім? Все моє добро тобі перейде, не казна воно й що, але я жив ним, то й ти житимеш. А так стрижиш душу собі, і ні тобі добра не буде, ні мені...»⁹.

Валерій Шевчук будує сюжет на недовомовленості, чим привносить елемент напруги. По-іншому автор інтерпретує появу нерідного хлопчика у сім'ї: Петра знайшли у засмоленому човнику, якого прибило хвилею, коли батько рибалив. В одному з варіантів давньогрецького міфу маленького Едіпа пускають по воді у човнику, який знаходить жінка царя, яка на той час прала білизну. Подібний мотив маємо у біблійній оповіді про Мойсея, якого знайшла дочка фараона у засмоленому кошику. Вона ж і назвала його Мойсеєм, що означає «вийнятий з води»¹⁰.

Валерій Шевчук пов'язує звичай пускання човника з дитиною по воді із жертвоприношенням у східнослов'янській міфології: «Так дитина швидше потрапить у рай... Ріка від цієї жертви даватиме більше риби і не топтиме рибалок».

Як і у міфі, так і в повісті «Петро утеклий», батьки приймають чужу дитину, оскільки не мали можливості мати власну. Цей мотив часто зустрічається у казках. Дитина сприймається як дар Божий. Валерій Шевчук змінює мотиви, що спонукають героя шукати кращої долі. Едіп йде від буцімто рідних батьків, уникаючи фатуму. Знайда навмисне шукає справжніх батьків: «Я заходитиму в усі села, що стрічатимуться по дорозі, – думає він, – і десь таки стріну тих, які пустили мене по дніпровій течії...»¹¹. Водночас Знайда не відчував любові і до незнаних батьків: «...Не любив їх, бо не знав»¹².

Фатум приводить Едіпа і Петра до справжніх батьків, яких вони, ясна річ, не впізнають. Використавши сюжет міфу, Валерій Шевчук привносить суттєвий елемент – підсвідоме чуття. Петро наймається на роботу. Хлопець і жінка господаря Лідія відчувають підсвідомий потяг одне до одного: «І чулися в тому погляді пригамований біль і страждання – жіноче серце відгукнуло-

ся на те з дивним і несподіваним для самої себе жалем»¹³.

У античному міфі не повідомляється про те, що Іокаста привабила Едіпа, і він її полюбив. Єдина причина шлюбу античних героїв у тому, що Іокасту віддали разом з престолом Едіпу, бо він врятував Фіви від Сфінкса. «Інцестуальні стосунки між матір'ю і сином» у давньогрецькому міфі не доводяться логічно¹⁴. Валерій Шевчук робить підсвідомий потяг матері й сина мало не центральним мотивом повісті: «І не могла жінка збагнути, що стривожило її в цьому парубкові», «щось відчула глибше і незбагненне», «щось таке, на що немає слів»¹⁵.

Відмінними є і мотиви вбивства рідного батька. Вбивство Едіпом батька спричинене суперечкою, що дало підстави багатьом дослідникам розглядати міф не як проблему кровозмішання, а як конфлікт батька й сина. З. Фрейд, розглядаючи міф з позицій психологічних явищ, пояснює антагонізм між батьком і сином підсвідомим суперництвом, «породженим інцестуальними устремліннями Едіпа»¹⁶. Валерій Шевчук розглядає вбивство батька Знайдою як збіг обставин, випадковість, спричинене самим батьком. Симон хотів перевірити вірність свого слуги Петра, чим і спровокував собі смерть.

Важливу роль у міфології відіграють деталі – певні атрибути, за допомогою яких відкривається таємниця. В одному з варіантів давньогрецького міфу Едіп відправляється на пошуки упряжки корінського царя Поліба, якого він вважав своїм батьком. У дорозі Едіп вбиває Лая і забирає військовий пояс і меч як доказ перемоги. Пізніше, коли Едіп з Іокастою проїжджають повз те місце, він розповідає все і показує здобуті трофеї, за якими Іокаста впізнає речі свого чоловіка.

Валерій Шевчук надає велику роль речам, які допомагають дійти розв'язки, що є кульмінаційним моментом повісті. «Шкіряний капшучок» із паперами, які були разом з дитиною у човнику, проливав світло на ситуацію, що склалася. «Юстин, Симона і Лідії Левайдів син. Упокоївся немовлям»¹⁷, – впізнає Лідія свого сина, якого багато років тому пустили у човнику мертвим.

Валерій Шевчук використовує мотив спокутування скоєного гріха. Згідно із сюжетом давньогрецького міфу, Едіп позбавляє себе зору і йде у мандри. У повісті Петро теж вирушає у світ, щоб спокутувати свій злочин: «Не судилося нам, мамо, жити разом... Буду, мабуть, сам виправляти свій гріх»¹⁸. Свідоме спокутування скоєного гріха, що є характерною рисою давньогрецького міфу, знаходить своє продовження у повісті Валерія Шевчука.

Історія про Петра Знайду, записана Стефаном Савичем, допомагає розв'язати історію вбивства невідомого Петра. Стефан Савич, повіривши у легенду про прихід месії, вирішив урятувати його, знищивши того, хто зрадить Месію. Він наважується втрутитися в цю віковичну

⁸ Ibid., P. 232.

⁹ Ibid., P. 230.

¹⁰ Ibid., P. 234.

¹¹ Ibid., P. 233.

¹² Ibid., P. 233.

¹³ Ibid., P. 236.

¹⁴ Fromm E. Dusha cheloveka [The soul of man], M.: Respublika, 1992, P. 269.

¹⁵ Shevchuk V. Try lystky za viknom [Three leaves behind the window], K.: Rad. pys'mennyk, 1986, P. 237.

¹⁶ Fromm E. Dusha cheloveka [The soul of man], M.: Respublika, 1992, P. 271.

¹⁷ Shevchuk V. Try lystky za viknom [Three leaves behind the window], K.: Rad. pys'mennyk, 1986, P. 249.

¹⁸ Ibid., P. 254.

боротьбу, бо вважає, що Христос загинув тому, що вчасно не був викритий і покараний Іуда:

« – Ота історія про Петра-Юстина з вашої "Книжиці", що воно таке, пане дяде?

Савич за мою спиною кашлянув.

– Казка, пане канцеляристе, – сказав після паузи. – Хіба ви того не розібрали?

– Розібрав. То історія Іуди Іскаріотського, тільки пристосована до нашого життя»¹⁹.

Петро Турчиновський зрозумів драму Стефана Савича, який, прагнучи творити добро, спричинив смерть неповинного. Він нагадує Савичу, що хоча того, хто вдавав із себе Месію, й повісили серед злодіїв, ніякого чуда не відбулося. Діалектика добротворення приводить Савича у безвихідь. Утопічна ідея покласти кінець вічної боротьбі світлого і темного виявилась абсурдною. Життя того, «котрий хотів урятувати Месію, а став призвідцею убивства не новітнього Іуди, а звичайного нещасного чоловіка», втратило сенс²⁰.

Валерій Шевчук інтерпретує міф про Едіпа як розв'язку сюжетних колізій у повісті, тим яскравішою стає непередбачувана кульмінація твору. Петро Турчиновський, зрозумівши «рудівську таємницю», стає Петром утеклим п'ятим²¹. Він змушений тікати з Рудівки, з рудувато-сірої землі, яка чатувала на нього, «як на всіх, хто палиться невгамовним духом і позбувається через те даху над головою»²². Однак ця втеча Турчиновського символічна, це акт протесту проти схоластичності, проти «сірого спокою»²³. Це своєрідний стимул до внутрішньої активності, самопізнання.

Таким чином, Валерій Шевчук у повісті «Петро утеклий» використовує сюжет із давньогрецької міфології та літератури про царя Едіпа, але, одночасно, автор усі притчі, що складають повість, об'єднує мотивом вірності та зради, що апелює до історії Ісуса Христа та Іуди із Скаріота. Герої повісті – жертви, які страждають безневинно. Цей факт привносить у повість новозавітну семантику. У повісті викриваються такі «ганджі» народного характеру, як заздрість до чужого добра, байдужість до долі ближнього, зосередженість на побутовому, низькому.

У повісті трапляються й інші алюзії на Біблію. Зокрема, Петро Легенький, що зраджений близькими людьми, сидючи за ґратами, спостерігає за місяцем і бачить там дві людські фігури: одна проколює вилами іншу. Йдеться про синтез біблійного та язичницького, пов'язування біблійних персонажів, зокрема Каїна та Авеля, із лунарними міфами. Загальновідомою є українська легенда, яка розповідає, що обох братів Бог для кари і прокляття виставив на місяць, щоб люди постійно бачили, до чого призводять заздрощі.

У розділі третьому «Петро утеклий другий» Петро Легенький, несправедливо обмовлений власною дружиною та сусідами, кличе свою кохану Горпину в незвідані краї, які за описом співвідносяться із раєм. Звісно, що

всі оті місця, де «у золотих коритах свині мигдаль їдять», «горобці ходять у срібних панчохах», «гарбузи мають золоте насіння», «мед крапає з вербового листя», мають виразний відтінок народного бачення, приземленої наївної естетики.

У повісті Валерія Шевчука «Петро утеклий» декілька сюжетних ліній, які розвиваються ізольовано, але з'єднані внутрішнім контекстом. Вбивство невідомого певною мірою інтегрує всі сюжетні перипетії. На перший погляд здається, що об'єднуючим є лише те, що герої, навколо яких сконцентровано коло дій, мають одне ім'я – Петро.

З розвитком сюжету визначається подібність характерів і життя, яке вони проживали: «...Йшли вони з різних боків в одне місце, можливо, в Рудівку, де злилися в одного чоловіка, бо мали одне ім'я і були поміж собою, як близнята. Одна сила вела їх по рівних дорогах, і всі три не мали над головою даху»²⁴. Кожний з них – звичайний, вони не герої епохи, але їх вирізняє внутрішня унікальність, завжди їх тривожило одне – «не хочу і не можу бути, як трава»²⁵. Таким чином, одне з найголовніших питань, яке ставить Валерій Шевчук у своєму творі, – неповторність кожної індивідуальності: «Кожна квітка в цьому світі розквітає по-новому, і немає поміж ними подібних, як немає справжньої подібності»²⁶.

У повісті «Петро утеклий» спостерігаємо апологію індивідуалізму. Апологія індивідуалізму відбувається через конфлікт індивіда й соціуму, фінал якого – невизнання неподібного. «Чи ж неподібні-таки зайві у світі»²⁷ – основна проблема твору. Натовп ніколи не сприймав того, хто відрізняється від загалу. Такі зайди були чужими, викликали підозру. Таким не можна довіряти, вони не схожі на нас – ось логіка натовпу. Ісус був розіп'ятий, Будду закидали камінням, бо вони були чужинцями.

Поняття унікальності взаємопов'язане з поняттям відчуженості. Валерій Шевчук у своїй концепції художнього освоєння світу, осмислення буття приймав за вихідну точку саме таку особистість, яка шукає вихід у відчуженості від світу, самоізоляції, стверджені на своєму внутрішньому «Я». Порушення зв'язків людини зі світом, іншими людьми, її замкнутість на власному «Я», самоусвідомлена самотність є захисною реакцією індивіда на поневолення свідомості.

Валерій Шевчук насичує картину розповіді рудоїржавим, сірим кольором (сірий спокій, сірий туман, сірі очі, сірі обличчя, рудий край). Сірість, безбарвність, надмірна буденність створюють обстановку безвиході, бо конкретного вбивці не знайдено. Зрештою, розслідування відіграє у повісті другорядну роль, кінцевий результат зовнішніх подій мало цікавить автора, важливо інше – спроба індивіда вийти з кола абсурдності людського існування, щодалі визріває думка, що кожен із Петрів є частиною невід'ємного цілого, а отже, кожного: «...Всі вони склали в певний спосіб мене самого. Мо-

¹⁹ Ibid., P. 270.

²⁰ Ibid., P. 233.

²¹ Ghulyns'kyj M. U vichnomu zmahanni za istynu [In the eternal race for the truth], *Shevchuk V. Try lystky za viknom [Three leaves behind the window]*, K.: Rad. pys'mennyk, 1986, P. 14.

²² Donchenko L. Chudoghni modeli nacional'noji identychnosti [Artistic model of the national identity], K.: KNT, 2014, P. 284.

²³ Shevchuk V. Try lystky za viknom [Three leaves behind the window], K.: Rad. pys'mennyk, 1986, P. 284.

²⁴ Ibid., P. 227-228.

²⁵ Ibid., P. 228.

²⁶ Ibid., P. 208.

²⁷ Ibid., P. 228.

жливо, були частиною мого розпорошеного ества, бо будь-який чоловік має на землі не одне своє подобенство, ті подобенства живуть особнім життям, вони, можливо, ніколи не сходяться в живому світі, бо й не потрібно це, але думають і відчувають однаково. Вони одне невід'ємного цілого, яке ніколи не усвідомить себе, але перед небом це істота одна»²⁸.

Валерій Шевчук намагається творити власну філософію, передаючи її символами, що лягли в основу його творів. Через міф дійти суті – ось основна мета автора. Він пропонує справжній, перевірений ще античною практикою, шлях знайти істину – «пізнай себе». Шлях, що лежить у першооснові всіх речей. Це початок і на цьому, власне, і кінець. Кожен з Шевчукових героїв – самозаглиблений. Вони – ці герої – йдуть шляхом внутрішнього переосмислення, через видіння, в яких вони проживають справжнє життя. Головний герой повісті прагне розв'язати головоломку вбивства. У такий спосіб він надіється зрозуміти себе самого, невідомого у собі, у якого «ніколи не вгасав потяг до безсмертя»²⁹.

Дуалізм людського існування, боротьба двох протилежностей як неминуча умова життя не дозволяє дійти досконалості. Міф про Велику Голову, розказаний у повісті, сконцентрував основні принципи Шевчукової філософії. Образ Голови втілює поняття особистості, а через неї і світотворення: «Ми часточки однієї великої голови. Голови, що з'єднує нас у собі, і не в небі вона живе, а в нас самих»³⁰.

Синтезуючи вчення Сковороди і біблійні мотиви, Валерій Шевчук проводить аналогію між міфом про Голову і сюжетом про гріхопадіння перших людей, «історія про Адама – це символ... Це та ж таки притча про Голову, що я про неї кажу, але просто розказана»³¹.

Адам – перший чоловік – вчинив гріх, позбавивши себе цілісності. Герой Валерія Шевчука дячок села Рудівка Стефан Савич підмічає, що породження постійних суперечностей позбавило його вічного життя і приречило на вічні муки: «Отож, та Голова проклята, пане канцеляристе. Її позбавлено однодушності, а наділене двома душами, між якими немає миру»³².

Валерій Шевчук розглядає первородний гріх, йдучи у глибинну причину, Адам тільки тоді вчинив гріх, коли став внутрішньо розділений, чим прирік себе на вічні муки. Автор доводить, що причина неможливості досягнути досконалості у дискомфорті. Вічний двобій двох первнів – світлого і темного – породжує напругу, у якій необхідно існувати: «...3-поміж людей вряди-годи народжуються двоє таких, котрі хочуть, щоб всесвітня Голова не була дводушна. Той, хто хоче просвітлити її темінь і запалити в ній справжню ясність, а з другого боку, і той, хто хоче тільки темряви. Один хоче гармонії, а другий хоче розрухи, один хоче добра, а другий лиха,

один хоче зробити ту Голову богорівною навіки, а другий затопити у болото»³³. Валерій Шевчук створює міф про велику Голову для переосмислення біблійного сюжету гріхопадіння.

Прихід Петра в село супроводжується біблійним мотивом про прихід месії. До канцелярії прийшло повідомлення про прихід месії і наказ його знищити. Валерій Шевчук підносить роль високого первню в людині, характеризуючи його як мудре, але слабке, яке здатне пізнати противника, але не здатне перемогти повністю: «Той темний, що приходить у світ, не знав свого противника, а світлий знав завжди. Бо тільки він з'являється, з'являється і такий, хто готує світлому загладу»³⁴. Автор стверджує циклічність двою, вічність боротьби двох істот у людині: «І знову відбудеться те, що завжди, один і другий гинуть, а всесвітня голова лишається, як була, дводушна...»³⁵. Але письменник позбавляє людину права вибору тільки частково. Дискусія оповідача і дяка Савича, що є обрамленням твору, доходить до апогею:

«– А коли це не так? – спитав я.

– Коли не так, – озвався твердо Савич, – тоді я стверджу ваш страх: людина таки може бути настільки самотня, що стає наче трава !..»³⁶.

Мотив самотності – провідна риса творчості Валерія Шевчука. Самотність розглядається автором як вдалий вихід із колабуденності. Це уподібнює Шевчукових героїв з традиційними героями екзистенціалістів (А. Камю, Ж.-П. Сартра, Г. Марселя). Як стверджує дослідниця Л. Донченко, «Вал. Шевчук таки «зазіхає» на «всесвітню» підтекстовість, адже його текстам притаманна іманентна риса міфологічної свідомості – осягнення сенсу вічного протистояння Людини і Всесвіту»³⁷. Типовий екзистенціальний герой розриває зв'язки із суспільством і через бажання зберегти внутрішню свободу. Людина не може змінити світ, а тому намагається реалізувати свободу через власну самотність. Валерій Шевчук розглядає самотність як силу, що дає змогу не тільки самозберегтися, а й «піднятися до вершин духовності»³⁸.

Абсурдність виступає не лише ознакою беззмістовності. За цим криється інше: «Вічна, змінна енергія безмежного й безконечного творення – це той абсурд, який лягав в основу нашого духовного «Я»³⁹. Шевчукова самотність – «сильна, відкриває шлях до самовдосконалення»⁴⁰. Вона не є безнадійною. Семен – герой твору «На полі смиренному...» – приходить до усвідомлення самотності, не впадає у відчай, оскільки знайшов вихід зробити самотність силою.

Валерій Шевчук використовує паралельно з біблійним мотивом про прихід Месії давньогрецький образ крилатого коня. В управу прийшло два універсали: знищити Месію і впіймати крилатого коня: «Оповідали,

²⁸ Ibid., P. 228.

²⁹ Ibid., P. 205.

³⁰ Ibid., P. 271.

³¹ Ibid., P. 272.

³² Ibid., P. 272.

³³ Ibid., P. 272.

³⁴ Ibid., P. 272.

³⁵ Ibid., P. 272.

³⁶ Ibid., P. 273.

³⁷ Donchenko L. Chudoghni modeli nacional'noji identychnosti [Artistic model of the national identity]. K.: KNT, 2014, P. 54.

³⁸ Shevchuk V., Tarnashyn'ska L. «Lipshe buty nikym, nigh rabom» [Better to be a nobody than a slave]. *Besida*, Dnipro, 1991, № 10, P. 73.

³⁹ Lozko H. Ukrajin's'ke jazychnyctvo [The Ukrainian paganism]. K.: Ukr. zentr duhov. kultury, 1994, P. 73.

⁴⁰ Shevchuk V., Tarnashyn'ska L. «Lipshe buty nikym, nigh rabom» [Better to be a nobody than a slave]. *Besida*, Dnipro, 1991, № 10, P. 73.

начебто прийшов гетьманський універсал щодо коня: хто зловить його, той ніби дістане в посідання село»⁴¹.

Образ Пегаса використовувався не тільки в Стародавній Греції. «Крилатий кінь був відомий дагестанцям, іншим північнокавказьким народностям»⁴². Відомий образ коника-горбоконики у казках. Там він символізує силу, що допомагає героєві досягнути мети. У III ст. до н. е. александрійські поети створили легенду про Пегаса як символ творчості.

Автор повісті «Петро утеклий» слідує за традицією, використовуючи образ крилатого коня для утвердження творчого первня в людині. Творчий первень визнається вищим призначенням людини. Але людина творча – самотня людина.

Творчість асоціюється з поняттям самотності. Письменник розглядає творчість як психологічне звільнення кожної особистості, як шлях до самоусвідомлення себе.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Підводячи підсумки, зауважимо, що в повісті «Петро утеклий» Валерій Шевчук, контамінуючи біблійні та античні мотиви, образи й сюжети, моделює власну міфосистему, створює власний мікросвіт, що відповідає параметрам біблійно-міфологічних структур з їх універсалізацією співвіднесеності всього суцього. Використовуючи біблійні алюзії Христа, Іуди й античний сюжет про Едіпа та мотив Пегаса, письменник створює національну модель світу, в яку закодує світосприйняття українського народу. Для повісті «Петро утеклий», як і для всієї трилогії «Три листки за вікном», важливою є проблема *особистість – натовп*. Шевчукові герої – шукачі істини – не знаходять розуміння загалу та й не прагнуть цього. З цього погляду важливо, на нашу думку, простежити не тільки трилогію «Три листки за вікном», а й усю творчість Валерія Шевчука із залученням відповідного контексту української літератури кінця XX – початку XXI ст.

Gavril A. The transformation peculiarity of the traditional figurative material with the plot in the novel of Valerii Shevchuk “Petro uteklyi”. The article analyzes the transformation peculiarity of biblical-Christian and ancient themes, motifs and images in the novel of Valerii Shevchuk “Petro uteklyi”. The author investigates the question of artistic dualism of literary work that is a combination of ancient and Christian aesthetic systems, philosophical and psychological dualism of the human's inner world as the reasons of imperfection and involuntary individual's suffering. In the novel the ancient Greek myth about Oedipus underwent peculiar transformation. The Fatum's will which draws a picture of not very pleasant fate, weighs heavily on the novel's hero Petro Znaida as well as on the mythical character. The tense atmosphere of the novel is full of the sense of absurdity.

The writer uses the myth of Oedipus as the winding up of plot collisions. The ancient theme of the parricide contaminates with evangelical theme of the Messiah's death. One common idea of self-discovery, own past, and of the purpose on the earth combines two story complexes. The literary work reveals the idea of eternal repetition: a man is destined to be between good and evil, having the constant right to make choice between two polar values. The novel depicts the transformation of another biblical-Christian material that is the motifs of the original sin, heaven, the first fratricide, Messiah's advent, betrayal and more.

Contaminating biblical and ancient motifs, images and plots in the novel “Petro uteklyi”, Valerii Shevchuk models his own mythical systems, creates its own microworld, corresponding to the parameters of biblical and mythological structures with their uni-

versal ability to correlate everything. Using biblical complexes of Christ, Judas and the ancient theme about Oedipus and the motif of Pegasus, the writer creates a national world model.

Key words: traditional images and themes, biblical-Christian motifs, ancient mythology, allusions, reminiscences.

Гаврил Анамарія – доктор філології, лектор Сучавського університету "Штефана чел Маре" (Румунія). Коло наукових інтересів: творчість Григорія Сковороди, традиційні образи і сюжети.

Gavril Anamaria – PhD in Philology, lector of University Stefan Cel Mare of Suceava (Romania). Research interests: Hryhorij Skovoroda's Creativity, traditional images and stories.

Received: 02-01-2017

Advance Access Published: April, 2017

© A. Gavril, 2017

⁴¹ Shevchuk V. Try lystky za viknom [Three leaves behind the window], K.: Rad. pys'mennyk, 1986, P. 254.

⁴² Golan A. Mif i simbol [Myth and symbol]. M.: Ruslit, 1993, P. 48.